

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIA

DR. FERDINAND BUFFA

In.: Vlastivedný časopis roč. XI. Bratislava 1962

K východoslovenským nárečiam ako celku (proti nárečiam stredoslovenským a západoslovenským) počítame nárečia, akými hovorí prevažná časť obyvateľov Spiša, Šariša, Abova a Zemplína. Približne tu ide o nárečia obyvateľov dnešného Východoslovenského kraja, pravda, bez bývalého Rožňavského okresu (ktorého nárečia podľa väčšiny svojich znakov patria ku skupine stredoslovenských nárečí). Okrem toho sa v tejto oblasti vydeľuje ako samostatná jazyková skupina kompaktná oblasť goralského nárečia na sev. časti Spiša a súvislá oblasť ukrajinských nárečí na severnom okraji Šariša a v severovýchodnej oblasti Zemplína.

Východoslovenské nárečia celkovým svojím charakterom i vývojom patria do skupiny slovenských nárečí. Ich okrajové položenie v rámci slovenských nárečí a s tým súvisiaci bezprostredný kontakt s jazykovou oblasťou poľskou a ukrajinskou spôsobil už od dávnych historických čias, popri iných momentoch, že vývin niektorých jazykových javov šiel v nich trocha iným smerom ako v susedných stredoslovenských nárečiach. Preto bude užitočné najprv si charakterizovať východoslovenské nárečia ako celok (najmä v porovnaní so susednými stredoslovenskými nárečiami) a len potom podať aj charakteristiku jednotlivých menších skupín východoslovenských nárečí.

Pre všetky východoslovenské nárečia ako celok (okrem niektorých menších, najmä okrajových oblastí) sú charakteristické tieto znaky:

1. Východoslovenské nárečia majú len krátke samohlásky, napr. *brazda, mlaka, luka, nudza, dobri, dobra, dobre, robim, robiš, volam* ap.

2. Prízvuk vo východoslovenských nárečiach je na predposlednej slabike slova a je výraznejší ako napríklad prízvuk stredoslovenský (napr. *dobri robotník, dobrého robotníka, dobremu robotníkovi* ap.).

3. Samohláska *e* v slovách typu *meso, pejc* „päť“, *dzevec* „deväť“, *presc* „priasť“, *peta, meki* „mäkký“, *dzekovac, hovedo*, 4. p. osob. zámena *me* „ma“, *ce, še* ap. (za pôv. *ę* v krátkych pozíciách); *ja* v slovách ako *pjati, dzevjati, vjazac, pamjatka*, 3. os. mn. čísla *oňi robja, bavja še* ap. (za pôv. *ę* v dlhých pozíciách po perniciách); *a* v slovách typu *dzešati* „desiaty“, *častka, šaha* „siahá“, *poradek*, 3. os. mn. čísla *oňi jedza, noša* ap. (za pôv. *ę* v dlhých pozíciách po iných, neperných spoluhláskach).

4. Formy *s o* v slovách typu *rokita, rožeň, rozvora, ros-nuc* „rásť“, *lokec* „lakeť“, *loňi* „vlani“ ap. (proti typickým stredoslovenským formám *rakita, lakeť*).

5. Spoluhlásky *e, dz* v slovách, ako *dzeci* „deti“, *dzevec* „deväť“, *chodzie, cicho, cac* „ľaf“, *volac* ap. (proti formám *s t, d*, typickým pre stredoslovenské nárečia).

6. Mäkké *ň, l* v slovách ako *ňe, ňichto, koň, leňivi, lípa, kudzeľ, ľudze* ap. (teda v pôvodnom rozsahu).

7. Charakteristické mäkké *š, ž* v slovách typu *šeno, sušed, šivi, šac* „siať“, *švet, špivac* „spievať“, *šliva, šlepi, šňih, šmeli, žima, želeni, vžac* „vziať“, *bojažľivi, trižbi* „triezvy“ ap. (teda v pôvodných mäkkých pozíciách).

8. Skupiny *šč, ždž* v slovách typu *ešče, ščesce* „šťastie“ *klišče, ščipac, diždžovni* „daždívý“, *hviždžec* ap. (za pôvodné *šč, ždž*; v stredoslovenských nárečiach vystupuje táto skupina vo forme *št, žď*).

9. Spoluhláska *r* so sprievodnou samohláskou v slovách

typu *harsc*, „hrst“, *tarhac* „trhať“, *kark* „krk“, *serco* „srdce“, *cherbat, chribet* „chrbát“, *verba, virba* „vrba“, *harb, horb* „hrb“, *kurčie* „krčiť“ ap. (proti stredoslovenskému slabičnému *r*, teda bez sprievodnej samohlásky). Podobne vystupuje *l* so sprievodnou samohláskou v slovách ako *slunko* „slnko“, *žulc, žolc* „žľč“, *sliza, solza, selza* „slza“, *blicha, bolcha* „blcha“, *hlikoki, hluboki, halboki* „hlboký“, *polni, pulni, pelni* „plný“, *vil'k, veľk* „vlk“ ap. (proti stredoslovenskému slabičnému *l*).

10. Samohláska *e* v slovách typu *oves, deska, domek, statek, len, dzeň, zdechnuc, blazen* ap. (za pôvodné tzv. jery; v niektorých prípadoch je tu však *o*, napr. *moch, von, zo, podo* ap.).

11. Pri podstatných menách sú typické:

a) slová stredného rodu na *-o* typu *vajco, pleco, lico, poľo, moro* ap.; na *-e* sú tu slová typu *praše* „prasa“, *huše* ap.;

b) 2. pád j. čísla ženských podst. mien všetkých typov má koncovku *-i*, napr. *ženi, ulici, košuli, medzi, roľi, pivňici, studňi, dlaňi, posceli, žemi, kudzeľi* ap.;

c) 2. pád j. čísla typu *gazdi, pretsedi* „predsedu“, *družbi, mašiňisti* ap.;

d) živé sú vokatívne tvary typu *minaru! kovaľu, leňochu! gazdo! mašiňisto! Janku!; ženo! mamu! babu! šestro! Haňo! Zužo!* ap.;

e) 3. a 6. p. j. čísla stredných podst. mien na *-e, -o* (z pôv. *e*) má koncovku *-u*, napr. *na vesel'u, v zdravju, po žobraňu, vo vajcu, v sercu, na plecu, na poľu* ap.;

f) 3. a 6. pád j. čísla mužských podst. mien zakončených na mäkkú spoluhlásku má koncovku *-u*, napr. *na klincu, po paľcu, v marcu, v maju, na kraju, po kaštilu, po remeňu, na koňu, na Špišu, v Šarišu* ap.;

g) 7. pád j. čísla ženských podst. mien má koncovku *-u*, napr. *s kozu, z ruku, s paľicu, z dlaňu, pod poscelu* ap.;

h) mn. číslo typu *ľudze, rodiče, gazdove, richtare, mura-re, zlodzeje, sinove* ap.;

ch) pre 2. a 6. pád mn. čísla je tu jednotná koncovka *-och*, napr. *sinoch, domoch, ženoch, dzecoch, plecch* ap.;

i) pre 3. pád mn. čísla je jednotná koncovka *-om*, napr. *bratom, peršom, ženom, dzecom, mestom* ap.;

j) v 7. páde mn. čísla je jednotná koncovka *-ami*, napr. *bratami, dzecami, ženami* ap.

12. Pre prídavné mená, zámená a číslovky sú typické:

a) rovnaké formy v 6. a 7. páde j. čísla typu *o tim dobrim dzecku, s tim dobrim dzeckom, o suchim chlebe, po mojim mužovi* ap.;

b) 7. pád mn. čísla je na *-ima*, napr. *s takima dobrima dzecami, z našima sušedami* ap. (ale: *z nami, z vami*);

c) privlastňovacie prídavné mená a zámená majú v mn. čísle spoločnú formu na *-o*, napr. *bratovo sinove, bratovo dzeci, sušedovo roľe, našo ľudze, čijo kravi* ap.;

d) 3. pád zvratného zámena je tu známy len v širšej podobe *sebe*.

13. Pri slovesách sú typické:

a) prítomný čas typu *vedzem, nešem, nešeš* ap. a 3. os. mn. čísla pomocného slovesa *su* (proti stredoslovenskému *sa*);

b) dvojité formy budúceho času, napr. *budzem, robic// budzem robil (robila), budze špivac// budze špival (špivala, špivalo)* ap.

14. Pri číslovkách sú typické spojenia základných čísloviek aj od 5 vyššie s nominatívom (akuzatívom); teda napr. *tri domi, pejc kravi, dzešec koruni* ap.

15. Po stránke slovtvornej charakterizuje východoslo-

venské nárečia najmä produktívnosť mužských deminutív so sufixom *-ek* (v Zemplíne *-ok*) proti stredoslovenskému *-ik* v slovách typu *haček, boček, chvostek, mostek, potuček, ťaček, mešaček* ap. Pri prídavných menách je produktívny charakteristický deminutívny sufix *-utki*, napr. *maľutki, ceňutki, lekutki, biľutki* ap. Charakteristická je aj širšia podoba ukazovacieho zámena typu *toten* (v Zemplíne *tot*), *tota, toto* a formy opytovacích zámen *keľo, teľo* „koľko, toľko“.

16. Pre slovník východoslovenských nárečí sú charakteristické také slová, ako napr. *barz* „veľmi“, *trimac* „držať“, *ta* „nuž“, *choľem* „aspoň“, *batoh, batuh* „bič“, *onačic* (proti stredoslovenskému *ondiat*) a charakteristické formy *trebalo* „treba bolo“, *lem*, „len“ ap.

17. Niektoré podstatné mená majú vo východoslovenských nárečiach charakteristickú rodovosť; mužského rodu sú tu napríklad názvy *pec, bruch, topanek, papuč, običaj*; ženský rod majú napríklad podstatné mená *citrona, kakaava* ap.

18. Predložka *do* sa vo východoslovenských nárečiach (vo význame určenia priestoru, do vnútra ktorého smeruje dej) používa aj v spojení so životnými podstatnými menami, napr. *idzem do sušeda, prišol do mňa, ňechodz do nas, išol do richtara* ap.

19. Tvary pomocného slovesa sa môžu nahradiť osobným zámenom najmä v tvaroch minulého času, napr. *ja hladni* „som hladný“, *ti ešče ňevečeral?* „ešte si nevečeral?“, *mi tu sedzeľi* „my sme tu sedeli“ ap.

Po tejto celkovej charakteristike môžeme pristúpiť k opisu jednotlivých nárečových oblastí na východnom Slovensku. Pri jednotlivých charakteristikách už neopakujeme uvádzané znaky typické pre celú východoslovenskú oblasť, ale len tie, ktorými sa opisovaná oblasť líši od inej východoslovenskej oblasti.

A. Spišské nárečia

Spišské nárečia, t. j. nárečia, akými hovoria obyvatelia býv. okresov Poprad, Levoča, Spišská Nová Ves, Gelnica a Kežmarok, sa vyznačujú týmito znakmi:

1. Samohláska *e* v slovách typu *pisek, žľabek, poradek, pjatek, harčiček, obrašček, čert, statečni* ap. (podobne ako v šarišských nárečiach, kým v zemplínskych nárečiach sú slová tohto typu s *o*);

2. Výslovnosť spoluhlásky *v* v neznelých pozíciách ako *f*, napr. *staf* „stav“, *dziška, pod lašku* ap. (podobne ako v šarišských nárečiach; v zemplínskych nárečiach tu prevláda *u*-ová výslovnosť);

3. Výslovnosť *s* v skupine *str* v slovách typu *streda, striblo, stretnuc* ap. (podobne ako v šarišských nárečiach, kým v zemplínskych nárečiach prevláda výslovnosť *štr*);

4. Výslovnosť skupiny *sc* po samohláske bez sprievodného *j* v slovách typu *boľesc, kosc, ňesc* ap. (ako v šarišských nárečiach proti zemplínskym *boľejsc, kojsc* ap.);

5. Väčšina spišských nárečí má *o* v slovách typu *sol, stol, koň, vol, nož, stoj* ap. (v zemplínskych nárečiach a väčšinou aj v šarišských je v tomto type slov *u*); podobne v spišských nárečiach prevládajú formy s *e* v slovách ako *hňev, leska, chľev, švečka, hvezda, streblo, chľeb, hňezdo, šňeh...* alebo s *je* v prípadoch ako *mješac, bjeli, vjetor, dzješka, pjesok, smjeh* ap. (proti formám s *i* v tom istom type slov v nárečiach zemplínskych a väčšinou aj šarišských);

6. Pre spišské nárečia sú ešte charakteristické nasledujúce znenia jednotlivých slov: *krasta, kolera, ku, ked* „keď“, *medzi, ten, moro, on* ap. (podobne ako vo väčšine šarišských nárečí, kým v Zemplíne prevládajú formy *chrasta, koľera, gu, kedz, medži, morjo, vun* ap.).

7. Koncovka *-ovi* v 3. a 6. p. jedn. čísla mužských podstatných mien, napr. *chlapcovi, psovi, sinovi, majstrovi* ap. (proti zemplínskemu *-oj*);

8. V 3. a 6. páde jedn. čísla ženských podstatných mien prevládajú formy typu *na luke, na ruke, na nohe, pri macoche* ap. (proti šarišským formám *na luce, na nože, pri macoše* a zemplín. *na lukoj, na nohoj* al. *na nože* ap.);

9. Charakteristické prídavné mená minulého času typu *pekol, ňesol* ap. (proti zemplínskym a väčšinou aj šarišským formám *pik, ňis* ap.).

V rámci spišských nárečí sa vyčleňujú menšie oblasti s niektorými osobitnými znakmi. Tak napríklad najzápadnejšia časť Spiša (okolie Lučivnej), susediaca so stredoslovenskou nárečovou oblasťou, má mnohé znaky spoločné so stredoslovenskými nárečiami (slabičné *r, l*; dvojhlásky; typ *rakita, lakeť*; formy *dobro dčko* ap.).

Pre centrálnu oblasť spiš. nárečí (s centrom v býv. okrese Spišská Nová Ves a s príslahlými časťami býv. okresov Levoča a Poprad) je charakteristická výslovnosť znelého *h* namiesto *ch* v prípadoch ako *terha* „tarcha“, *zdehnuc, muhi* ap.

Na východ od Levoče je menšia oblasť s výslovnosťou koncového *l* ako neslabičné *ŕ*, napr. *poŕ zhinuŕ* ap.

B. Šarišské nárečia

V šarišských nárečiach, t. j. v nárečiach obyvateľov bývalých okresov Bardejov (okrem sev. časti), Sabinov, Giraltovce a Prešov, prevládajú nasledovné charakteristické znaky:

1. Samohláska *e* v slovách typu *pisek, statečni* (ako v spišských nárečiach proti zemplínskym *pisok, statočni*);

2. Výslovnosť *v* ako *f* v prípadoch typu *staf, ofca* (ako

v spišských nárečiach proti zemplínskym *stau, ouca*);

3. Výslovnosť *streda, striblo* s *s* (ako na Spiši, proti zemplínskym *štrreda*);

4. Výslovnosť *boľesc, ňesc* (ako v spišských nárečiach proti zemplínskym *boľejsc*);

5. Pre väčšinu šarišských nárečí sú typické formy s *i* v slovách typu *hňiv, liška, svička, hvizda, chľib, hňizdo, bili, viter, dziška, smich* ap. (podobne ako aj vo väčšine zemplínskych nárečí, kým v spišských nárečiach sú tieto slová s *e* alebo s *je*); podobne sú pre väčšinu šarišských nárečia sú charakteristické tieto jednotlivosti: *krasta, vul, stuj! ňebuj še!* ap. (podobne ako vo väčšine zemplínskych nárečí proti spišským formám týchto slov s *o*);

6. Podobne ako v spišských nárečiach aj pre šarišské nárečia sú charakteristické tieto jednotlivosti: *krasta, kolera, ku, ked, medzi, ten, moro, on* ap. (proti zemplínskym formám *chrasta, koľera, gu, kedz, medži, tot, morjo, vun* ap.);

7. Forma *chlapcovi, sinovi, majstrovi* ap. v 3. a 6. páde jedn. čísla (ako v spišských nárečiach proti zemplínskym formám na *-oj*);

8. Podoby *na luce, na ruce, na nože, pri macoše* ap. v 3. a 6. páde jedn. čísla (proti spišským podobám *na luke, na nohe* a zemplínskym *na rukoj*);

9. Charakteristické formy prídavné minulého času typu *pik, ňis* (ako aj vo väčšine zemplínskych nárečí proti spišským *pekol, ňesol*).

Okrem toho isté menšie okrajové oblasti Šariša majú niektoré zvláštne znaky; obyčajne tu ide o presah niektorých znakov zo susedných nárečí (napríklad zo spišských alebo zemplínskych). Takou typickou oblasťou je južná časť Šariša približne na juh od Prešova. Pre ňu sú charakteristické najmä tieto znaky: a) samohláska *o* v slovách typu *nož, sol, stol, koň, vol, stoj!* ap. (ako v susednom Spiši, kým v ostatnom Šariši je tu *u*); b) samohl. *e* v slo-

vách, ako *hňev, šňeh, chľev* ap. (podobne ako v spišských nárečiach, kým pre ostatný Šariš sú tu typické formy *s i*); pre menšiu oblasť juhozápadne od Prešova sú okrem toho typické formy, ako *švečka, špevac, bjeli, pjesok, smjech, zdravje, robjel* ap.; e) ďalej sú tu typické podoby slovíeš *cerpic, rozumic, ležic*... a formy *zhinol, minol* ap. (kým pre ostatný Šariš sú typické znenia *cerpec* a *zhinul*).

Pre severnú časť Šariša (približne na sever od Bardejova) sú typické tieto zvláštnosti: a) samohl. *e* v slovách typu *ze (zemi), ze (mnu), ve (vodze), pode (mnu), z bratem* (proti podobám *zo, vo, podo, z bratom* v ostatnom Šariši); b) 1. osoba jedn. čísla na *-u*, napr. *mušu* „musím“, *pujdu* (ale *volam* ap.) a 3. osoba mn. čísla na *-a*, napr. *pujda, kupuja* ap. (kým na ostatnom území Šariša je v 1. os. jedn. čísla *-m* a v 3. os. mn. čísla v uvedenom type *-u, -ju*); c) typ *slamjani, jarčani* (proti formám na *-eni* v ostatnom Šariši); d) 2. pád mn. čísla typu *desek, sviček, ovec* (kým na ostatnom území je tu produktívna forma na *-och*).

Do východnej časti býv. Giraltovského okresu presahuje zo Zemplína výslovnosť spoluhlásky *v* v slovách typu *dživka, židuvka, ovea, stav, lavka* (kým na ostatnom šarišskom území sa v tejto pozícii vyslovuje *v* ako *f*), ďalej formy *bolejse, kojse* (kým pre Šariš je typické *bolesc, kosc*), forma *medži* (proti šarišskému *medzi*) ap.

C. Abovské nárečia

Nárečia abovskej oblasti (do ktorej patria približne býv. Košický okres a okres Moldava nad Bodvou) majú v zásade tie isté hlavné charakteristické črty ako nárečia spišské a šarišské. Pritom sú pre ne charakteristické: 1. formy *s e* v slovách typu *hňev, retki* „riedky“ a *s o* v prípadoch ako *nož, koň, stoj!* (teda podobne ako v spišských nárečiach); 2. výslovnosť *ch* ako znelé *h* (podobne ako v centrálnom Spiši); 3. prevláda tu výslovnosť východoslovenského *š, ž* ako *š, ž*; 4. zakončenie slovíeš typu *rozumic, ležic, kričic* a prídastia min. času typu *robel, robela*; 5. charakteristický tvar *f Košici* (proti forme *f Košicoh* používanej na ostatnom území). Pre západnú časť opisovanej oblasti sú ešte charakteristické formy typu *pjesok, žlabok, doska, statočni, zhinol* ap. Do východnej oblasti zas presahujú niektoré zemplínske podoby, najmä *u-ová* výslovnosť spoluhlásky *v* v prípadoch ako *dživka, pravda, stav*..., ďalej 3. a 6. pád typu *sinoj* „synovi“, výslovnosť *gu* „ku“ ap.

D. Zemplínske nárečia

K zemplínskym nárečiam počítame nárečia obyvateľov bývalých okresov Stropkov (okrem severnej časti), Vranov nad Topľou, Humenné, Michalovec, Trebišov, Sobrance, Veľké Kapušany a juhozápadnej časti býv. Sninského okresu. Ako celok (a v porovnaní s ostatnými východoslovenskými nárečiami) väčšinu zemplínskych nárečí charakterizujú najmä tieto znaky:

1. Samohláska *o* v slovách typu *pisok, žlabok, žaludok, začatok, harčičok, obraščok, statočni* ap.
2. Výslovnosť spoluhlásky *v* (na konci slabiky) ako neslabičné *u*, napr. *ouca, lauka, pravda, stav* ap.
3. Výslovnosť *š* v skupine *str* v slovách typu *štreda, štriblo, štretnuc* ap.
4. Výslovnosť skupiny *sc* po samohláske *so* sprievodným *j* v slovách ako *bolejse, kojse, nejse* ap.
5. Samohláska *i* v slovách ako *hňiu, chľiu, hvizda, hňuzdo, obid, šňih, dživka, bili, drimac* ap. Podobne samohl. *u* v slovách typu *suľ, stul, kuň, bul, stuj!, ňebuj še!* ap.
6. Z hláskoslovných jednotlivostí sú charakteristické pre zemplínske nárečia znenia slov *chrasta, koľera, gu* „ku“, *kedz, medži, morjo, vun* ap.
7. Koncovka *-oj* v 3. a 6. páde jedn. čísla mužských podst. mien, napr. *psoj* „psovi“, *chlapcoj, majstroj, sinoj, uchoj* ap.

8. Koncovka *-oj* je aj v 3. a 6. páde jedn. čísla ženských podst. mien, napr. *(na) lukoj, rukoj, (pri) macochoj, (na) nohoj* ap.

9. Typické formy prídastia min. času *pik* „piekol“, *ňis* „niesol“ a charakteristické podoby minulého času typu *bul mi* „bol som“, *stala mi* „stala som“ ap.

10. Charakteristické koncovky v 2. a 3. páde jedn. čísla prídavných mien, zámen a čísloviek typu *dobroho, dobro-mu, joho, jomu, mojoho, mojomu, bratovoho, bratovomu, toho, tomu* ap.

Aj v rámci zemplínskych nárečí sa vydeľujú menšie okrajové oblasti, ktoré majú niektoré zvláštne znaky. Tak napríklad východnú časť Zemplína (približne na východ od Laborca) charakterizuje: a) výslovnosť zdvojeného *nn* v slovách, ako *kamenni, slamenni, povinnojsc, panna* ap.; b) *š* v skupine *str* v slovách, ako *štriblo, štreda*; c) koncovka *-oma* v 7. páde mn. čísla substantív, napr. *s chlapoma, gazdoma, ušoma, ženoma, licoma* ap.; d) 1. osoba jedn. čísla má tu koncovku *-u* v slovesách typu *mušu, beru, spadnu* ap.; e) jednotná forma prídavných mien v mn. čísle na *-i*, napr. *dobri ľudze, cudzi majetki* ap. (táto forma presahuje aj do býv. Trebišovského okresu); f) 2. pád mn. čísla typu *ženou, sinou, cehlou* (popri zriedkavejšej *hrušok, svičok*).

V rámci zemplínskej nárečovej oblasti sú ešte niektoré menšie grupy; z nich zvláštnu pozornosť si zasluhuje skupina tzv. sotáckych nárečí (severozáp. okolie Sniny). Jej špeciálne znaky sú najmä a) široké *ä, ä* v prípadoch ako *kur'ä, dz'ic'ä, s'ä, m'äso, zajác, pr'ätki, v'ázac* ap.; b) polomäkké spoluhlásky, napr. *dac', radz'ic', p'ätok, v'ärni* ap.; c) forma *so* vo význame „čo“ (podľa ktorej sa nazývajú nositelia tohto nárečia Sotákmi).

Na juh od Sobraniec je skupina dedín s týmito nárečovými zvláštnosťami: a) typ *dživčeta, prašeta* (kým na ostatnom území prevládajú formy na *-ata*); b) výslovnosť

zatvoreného *e* v slovách typu *hňeu, chľeu, hvězda, běli, džuka* ap. Ďalej výslovnosť zatvoreného *o* je v slovách, ako *koň, stol, nož, stoj!* ap. Okrem toho celý bývalý Sobranský okres charakterizuje *u-ová* výslovnosť koncového *-l*, napr. *poľ*, „pol“, *zhňiu, zhinu, kričiu, ležiu* „ležal“ ap.

Na juh od Trebišova je menšia nárečová oblasť s týmito zvláštnosťami: a) samohláska *o* v slovách typu *koň, stol, nož, stoj!* (proti typicky zemplínskemu *kuň, stul* ap.); b) typ *slamjani, jarčani* (proti forme *slameni, jarčeni* na ostatnom území); c) výslovnosť spoluhlások *š, ž* ako *š, ž* a spoluhlásky *ch* ako *h*; d) výslovnosť *štriblo, štreda* (proti typicky zemplínskym *štriblo, štreda*) a *kosc, bolesc* (proti typickým *kojsc, bolejse*); e) typ *dobri ľudze, šumni ženi, plani dzeci* ap. (ako vo východozemplínskej oblasti).

Pokúsili sme sa podať na základe doterajšej literatúry i na základe materiálu pre Atlas slovenských nárečí (v Ústave slovenského jazyka SAV) stručnú charakteristiku východoslovenských nárečí a ich jazykové členenie na menšie oblasti. Už aj z tohto nášho prehľadného náčrtu vyplýva, že tradičné delenie východoslovenských nárečí podľa bývalých historických žúp (akého sme sa pridržali aj v tomto našom príspevku) nezodpovedá celkom ich dnešnému jazykovému členeniu. Prevaha jazykových znakov, ktoré spájajú nárečia Spiša, Šariša a Abova proti nárečiam Zemplína, naznačuje potrebu deliť východoslovenské nárečia na dve veľké grupy, pre ktoré bude potrebné nájsť priliehavé názvy. Prirodzene, v rámci týchto dvoch skupín bude potrebné rozlišovať ešte ďalšie podskupiny podľa jednotlivých jazykových znakov, ktorých dnešné zemepisné rozšírenie sa nekryje so spomínanými dvoma oblasťami. Možno očakávať, že doriešenie spomínaných problémov umožní predovšetkým nový materiál zhromaždený pre Atlas slovenských nárečí.

Ako sme už na začiatku spomínali, jestvuje na východnom Slovensku ešte aj kompaktná oblasť samostatných nárečí ukrajinských a goralských; ich jazyková charakteristika sa však vymyká z rámca tohto článku.

Ukázkové texty z východoslovenských nárečí
(Texty sú z archívu Ústavu slovenského jazyka SAV)

Letanovce (Spiš)

Cestovali raz dvojho hlopi a oňi še shvareli, že oňi ňebudu inakši rečovac, ľem jeden „ta mi“ a ten druhi „za hrudu sira“. Jak oňi cestuju, trafili oňi na jedneho mertveho človeka. Ta oňi še nad ňim čuduju, že co še mohlo stac. A pravda, inakši nerečovali, ľem jeden „ta mi“ a ten druhi „za hrudu sira“. Ta potim nasaňalo še tam vecej ľudzi. A te ľudze še doraz pitali, že fto ho zabil. A ten perši še ozval „ta mi“, bo inakši ňešmel povedac. A te ľudze še začali pitac, že preco. A ten druhi na to odpovedzel „za hrudu sira“. Ta potim jich zabrafi a vibrafi z ňich inkviziciju, že co tem hlopovi zrobiti.

Kapušany (Šariš)

Bufi raz dvojho kmotrove, co furt vjedno chodzili na jurmaki. Raz tiž tak išli z jurmaku a našli gvera. Ta znace, že ešči ftedi ľudze tak ňechirovali o gveroch, ňebulo teľo vojakoch. Išli tak popod ľešik a naraz jeden zbačil gver a takoj ku ňemu ucekal . . . Ten druhi še tiž mocno zradoval, ta vzafi totu fujaru a hutorili sebe: „Kmotre, ja budzem do ňej duc a ti budzeš prebirac“. Ta začali vera ľudze tote dvomi hrac. Jeden kmoter pocahnul za kohucik, kuľka utrafila do druhého kmotra, co prebiral a ten še takoj prevracil umarti na zem. Kmoter mu ešči hutoril: „Kmotre, kmotre, stavajce, šak to ľem kolek do vas uderil, nič vam ňebudze“. Ale kmoter še ňerušal, bo namesto hraňa ho kmoter zabil na šmerc.

Dobrá nad Ondavou (Zemplín)

U gazdoŭstve človek muši mac od najmeňšoho sersanu až po toto najvekše. Slovom šicko, co treba pod ruki, žebi ňemušel chodzic na požičku gu sušidoj. Sušid da, ale ňe z dzeku. Ja znam, že še ňikommu ňeľubi, kedz od ňoho dachto daco pita, bo sebe povi: „Kedz ja man, i ti sebe kup abo zrob, ale ňepožičaj!“ A ja še toho trimem. No ale podzme gu tomu. Na vožeňe šena, zarna muša buc drabini a to veľke. Jest i male, ale toto ľem na mali vožík, abo žebi človek muh vijs na pujd, na stroma a co ja znam, dze ľšadzi. Na veľke drabini muša buc mocne dručki a to brezovo a mečiki agacovo.

Najdôležitejšia literatúra o východoslovenských nárečiach:

S. C z a m b e l, *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov*, Martin 1906.

V. V á ž n ý, *Nárečí slovenská*. Čsl. vlastivěda III, Jazyk, Praha 1934, 301—310.

J. S t a n i s l a v, *Pôvod východoslovenských nárečí*. Bratislava IX, 1935, 51—89.

J. L i š k a, *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*. Martin 1944.